

BE/O-DENKOS „FUNDO CARENS, A-BYCCOC“

Academico P. Skok, doctori quinquagenario s.

Iako mi nije pristupačna novija literatura koja se odnosi na ovaj poznati hidronim, ipak ću da rizikujem sledeći etimološki pokušaj, držeći se pritom, koliko je moguće više, antičkih podataka. Zna se da je epigrafska dokumentacija za oblik *Bodincus*, kako to pokazuje toponim *Bodincomagus*, ali Plinijevi rukopisi imaju uvek *Bodencus*. Sa Plinijem se slaže ne samo Polibijev oblik Βόδεγκος, nego i Hesihijeva glosa Βεβέρηκος „ὁ Ἡριδανὸς ὑπὸ τῶν Ἑνετῶν“. Međutim, ova glosa nije dobro uazbučena, jer se nalazi između glosa βέβρωται i βέδρον. To bi značilo da nešto nije sa njom u redu. Stoga već i Hesihijev izdavač M. Schmidt predlaže Βέδεγκος i to bi sasvim odgovaralo azbučnom redu, pošto je sa prethodnom reči potpuno završena serija βεβ-. K. Oštir (Arh. za arb. star. II 318) ide nešto dalje i čita Βέδεγκος. U svakom slučaju vokalizam srednjeg sloga pogrešno uazbučene Hesihijeve glose govori jasno za to da je oblik *Bodencus* stariji od oblika *Bodincus*. Stoga je neodrživo Hülsen-ovo suprotno mišljenje (PWRE III 592), po kome je oblik *Bodincus* stariji, iako se tome protivi i tradicija Plinijeva teksta.

Čini mi se da je Plinijev prevod ovog „liguskog“ hidronima prihvatljiv utoliko što se prema njegovoj analizi radi o nekoj složenici koja u pogledu svoje strukture odgovara našem kompositu *bezdan* ili grčkom ἄβυσσος (isp. nem. Abgrund). Razume se da to još ne znači da je u isti mah potpuno obezbeđena i sama Plinijeva interpretacija ovog hidronima. Njegova interpretatio latina kazuje samo toliko da je on, ili možda njegov informator, našao u *Bodencus* složenicu koja prema njegovoj analizi sadrži navedene sastavne delove. Ovo se mora posebno istaći i stoga što se hidronim *Bodencus* obično smatra derivatom, a ne kompositom, i to takvim derivatom koji po svom sufiksalsnom elementu mnogo naliči na toponime *Aquincum*, *Acumincum*, a još više na fitonim *arinca* za koji kaže Plinije (nat. hist. 18, 81): Galliarum propria, copiosa et Italiae est. Umesno je setiti se kod ove geografije i na Gallia Cisalpina, i to tim pre što se ova biljka nalazi i po ostaloj Italiji.

Kako se zna, Plinije nam saopštava još jedan varijetet ovog pira, čije ime glasi *asia*, kako se to vidi iz njegovih reči (18, 141): *secale Taurini sub Alpibus asiam (var. lect. sasiam) vocant*. Većina stručnjaka (v. etimološke priručnike i H. Krahe, *Festschrift H. Hirt II* 248) podržava mišljenje da je *asia* po svoj prilici ligurska reč, dok R. Thurneysen u svojim etimološkim beleškama uz *Thesaurus l. l.* kazuje da je i sinonim *arinca* „vocabulary fortasse Gallicum“. Kako je, međutim, fitonim *arinca* raširen po Italiji, a fitonim *asia*, odnosno *sasia*, ograničen na oblast Taurina, dopušten je zaključak da derivat *arinca* izvedemo od starijeg *as-inca* i većemo za nepromenjeni stariji oblik *asia*, i to tim pre što se radi o terminu za isto žito. Na taj način otpada grafija *sasia* za koju se ne oduševljava ni Ernout, ni Meillet, a ni drugi. Budući da su badrljice u ove vrste žita naročito izrazite, ja sam već radije ligurski fitonim *asia* identifikovao sa našim *osje* „die Ährenspitzen, aristae“.

To bi značilo da su oba ova „ligurska“ fitonima, *asia* i *arinca*, indoevropskog porekla, i to tim pre što je sufiksalni elemenat u fitonimu *arinca* kod svih stručnjaka prihvaćen kao pouzdano indoevropski, pa je stoga i hidronim *Bodincus* doveden davno i davno (već K. Müllenhoff, *Deutsche Altertumskunde III* 191) u vezu sa indoevropskom leksičkom grupom *bheudh-* i njenim varijantama *dheup/bh-* i *dhumbh-*. Upravo zbog tih varijanata smatraju A. Ernout i A. Meillet u svom Rečniku s. *fundus* celu ovu grupu dosta problematičnom sa gledišta opšte-indoevropske idioglotije. Ali bez obzira na tu problematičnost, fitonim *arinca*, čiji rotacizam intervokalskog *s* moramo staviti u IV v. st. e., potvrđuje antičku tradiciju o pomorskom i poljoprivrednom karakteru antičkih Ligura, koji su, po Katonovim rečima, držali nekad i celu Italiju, dok ih Avijenov informator nalazi ne samo u južnoj nego i u severnoj Galiji, odnosno današnjoj Normandiji.

Isti rotacizam kao u *arinca* nalazimo i u nelatinskom *arista*, odnosno *aresta* (isp. *genista* pored *genest(r)a*). Sufiksalni elemenat u tehničkom terminu *arista* primorava nas da ga smatramo nelatinskim i po svoj prilici ilirskim (isp. *ludi ce/atasti* u području Pada), iako se njegova sekundarna varijanta *str-*, koju nalazimo u tuđicama *aplustra*, *genestra* itd., smatra prvenstveno etrurskom. Verovatno se radi o takvim slučajevima koje je W. Schulze konstatovao i u ilirskom i u etrurskom imeniku. Ipak se mora posebno istaći da se sufiksalna dubleta *-str-*, pored po svoj prilici starijeg *-st-*, javlja i sa balkanske strane Jadrana. To pokazuju varijante fitonima $\kappa\eta\lambda\acute{\alpha}\sigma\tau\rho\alpha$, $\kappa\eta\lambda\alpha\sigma\tau\rho\omicron\nu$, -og i mnogobrojni latinski fitonimi tipa *oleaster*, nasuprot dogrčkom $\delta\acute{\epsilon}\pi\alpha\varsigma$ $\delta\acute{\epsilon}\pi\alpha\sigma\tau\rho\omicron\nu$. Ovaj poslednji tehnički termin označava učeni pesnik Nikandar kao dolopski, te ga možemo identifikovati sa nem. *Topf* (od starijega *dhupo-*) i zbog njegove monoftongizacije smatrati ilirskim. Pretpostavka P. Chantrainea da kod de-

rivata δέπαστρον, nasuprot starijeg δέπας, moramo računati sa denominativskim δεπάζω, potpuno je formalistička i bez ikakve paralele. Derivati tipa *-st-* koje često susrećemo s obe strane Jadrana, ne mogu se svi odreda proglašavati mediteranskim i doindoevropskim, budući da mogu pripadati kolektivu indoevropskih sigmatskih osnova, kao što je to sasvim pouzdano kod nazalnih osnova, gde se javlja isti način obrazovanja kolektiva pomoću bezvučnog dentala (isp. ruski *teljata* pored *telënok* i lat. *iuvēta* pored *iuvēnis*). P. Kretschmer utvrdio je u poslednje vreme pojavu ovog kolektivskog sufiksa *-nt* i u novijim pontskim grčkim dijalektima, kao i njegovo indoevr. poreklo iz hetskih vremena (isp. Anzeiger d. österreich. Akad., 87, 1951).

To bi značilo da kod zemljoradničkih termina *arinca* i *arelista*, koje smatramo indoevropskim, moramo pretpostaviti nazalnu, odnosno sigmatsku osnovu. I doista obe su te osnove dokumentovane u kentumskom stanju. To su idioglotski grčki termini kao ἄκανα „šiljak, bodljika“, ἀκόνη „brus“, ἀκων „koplje“, ἀκόντιον ἀκανός „frutex aculeatus“ s jedne strane, te ἀκοστή i *acus -eris* s druge strane. Ujedno to znači da sva tri „ligurska“ termina, *asia*, *arinca* i *arista*, govore za nekentumski položaj njihova idioglotskog izvora.

Kako je naš informator za ove tuđice Plinije Stariji rodом iz te oblasti, pa prema tome čovek sa terena, mi njegove podatke o ovim fitonimima moramo uzeti sasvim ozbiljno. Na taj se način može potpuno i bez ostatka identifikovati tuđica *arelista* (od starijeg *asesta*) sa grčkim ἀκοστή. U oba slučaja imamo staro, opšteindoevropsko obrazovanje potpuno istog tipa kao i u našem *usta*, *ušće*, nasuprot *os*, *ostium*. Isto ovo proširenje sigmatske osnove imamo kod ove leksičke grupe i u staroind. *ōstha-* (od starijega *austa*) „usna“ kao i u litavskom *uostas* „ušće“, staroprus. *austin* „usta“.

Čini mi se da nisu potpuna izlaganja u pogledu ove leksičke grupe koja davaju Ernout—Meillet s. *os*, jer ne uzimaju u obzir diftonški karakter radikalnog elementa, iako navode hetske koradikale. Slično se može reći i za izvođenja A. Jureta u njegovu Dictionnaire étymologique grec et latin (128). Nije potrebno posebno isticati da su oba ova indoevropska složena sufiksa, *-nt-* i *-st-*, dekomponovana i proširena, stupila docnije u službu i kod onih osnova koje nisu nazalne ni sigmatske, ali su u većini slučajeva sačuvali svoju prvobitnu kolektivsku funkciju iz koje se sasvim prirodno mogla razviti i nijansa pripadnosti nekoj grupi ili nekom prostoru (isp. Ἄβαι Ἀβαντες na Balkanu i *Veī Veientes* u Etruriji, gde se javljaju indoevr. božanstva *Tinš* i *Vertumnus* kao i tehnički termini *palasea*, *santerna*, *subulo*, *seria*, sva četiri iz nekentumskog indoevropskog izvora).

I treći sinonim za *asia* i *arinca*, koji nam daje čovek sa terena, tj. *secāle*, ne može se zbog kratkoće srednjeg sloga

smatrati nasleđenim članom latinskog rečnika, iako A. Dauzat i u poslednjem izdanju svog Dictionnaire étymologique de la langue française s. *seigle* (str. 658) još uvek podržava nemoću vezu sa glagolom *secāre*. Međutim, već je Meyer-Lübke bio za strano, i to balkansko, poreklo, mada nas način obrazovanja kod ove reči upućuje u istu oblast odakle potiču termini *asia*, *arinca*, *aresta*, u Liguriju. Tu su na terenu dokumentovana mnogobrojna obrazovanja sa istim završnim elementom kao u *secale* (v. H. Krahe o. c. 247). U toj se oblasti nalazi i toponim Segesta koji se javlja ne samo na Siciliji nego i u našim krajevima.

Naš uvaženi jubilar u svom sadržajnom delu Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima (227) punim pravom opominje na opreznost pri tretiranju toponima obrazovanih sufiksom *-st-*, ukazujući pritom upravo na ligursku i na sicilsku Segestu, dakle na takve toponime u čijoj oblasti „nema tragova starim Ilirima“. P. Kretschmer je, doduše, tumačeći toponime Siracusae i Tauromenium računao sa ilirskim elementima. Ali *Segesta* je nedaleko od mesta *Drepanum* čije je ime prevod starijeg Ζάγκλη (v. Z. A. I 222). Pa i ligurski fitonimi *asia* i *arinca* ukazuju na nekontumske Indoevropljane među koje mi ubrajamo i ilirska plemena na Mediteranu starija od klasičnih Indoevropljana. Stoga nije nikakvo čudo što H. Krahe sve tri Segeste, panonsku, ligursku i sicilsku smatra ilirskim.

Prema Vergiliju (Aen. V 718) je Dardanac *Acestes* osnivač grada Segeste, koji se zvao i Αἴγεστα, sa inicijalskim naglaskom, nasuprot Ἀκέστη. Ovo kolebanje u naglasku karakteristično je za toponime sa mešovitim stanovništvom, gde se pored starijeg, dolatinskog, inicijalskog naglaska javlja i noviji latinski sa naglašenom penultimom. Prema antičkoj tradiciji u ovu oblast Sicilije dolaze posle trojanskog rata ne Dardanci nego njihovi balkansko-anadolski susedi, Frigi odnosno Elimi. Prema numizmatičkoj legendi ΣΕΓΕΣΤΑΖΙΒ (v. K. Ziegler PWRE² III 1056) ovi poslednji najviše imaju prava da se smatraju osnivačima sicilske Segeste jer njihov idiom zna za obrazovanje demotika pomoću sufiksa *-azi-* (isp. Atanazi = Ἀθηναῖος).

Za elimsko ΣΕΓΕΣΤΑΖΙΒ interpretatio Graeca glasi Σεγεστᾶων. Iz toga sledi da je u elimskom idiomu formans za genitiv pl. bio labijalne prirode, a to bi se slagalo sa indoevr. situacijom. Iako je ovaj padež i u samom indoevropskom relativno poznog porekla (v. Fr. Specht, Der Ursprung der idg. Deklination 376), ipak je važna okolnost da način obrazovanja pojedinih padeža u elimskom idiomu odgovara u ovom pojedinom slučaju indoevropskom sistemu deklinacije, gde nisu sprovedeni jedinstveni formansi za odgovarajuće padeške kategorije. Razume se da to ne znači da se radi o etnolingvističkoj mešavini, jer može biti u pitanju i hronološka stratigrafija u pogledu postanka pojedinih padeža, pogotovo kad se radi o genetivu posesivnom.

Gubitak inicijalskog *s-* u oblicima 'Ακέστη i Αἴγισσα nastao je, po svoj prilici, pogrešnom analizom sintagme ἐκ Κυρέστης, pričem su svakako imale udela i paretimološke kombinacije. Za takve paretimološke kombinacije govori i činjenica što je latinsko uho glavno božanstvo ovog grada, *Segesta*, vezalo za apelativ *seges*. Izgleda da su to uradili i oni Grci koji su udesili oblik 'Ακέστη, jer se taj ne može odvojiti od gore tretiranog ἀκοστή, sa tom razlikom što mu se vokalizam srednjega sloga potpuno poklapa sa dolatinskim *aresta* (od starijeg *akesta* sa palatalnim guturalom, isp. ὄρος 'Οπέστης).

Imajući u vidu ove činjenice, makar one bile i formalne prirode, moramo da mislimo na agrarni značaj i ligurske i sicilске Segeste. Stoga mi možemo, prema baltskim paralelama koje pružaju toponimi *Pyritz* i *Puringe*, koradikalni sa našim fitonimom *pir* (isp. *Žitomir*), misliti i na realnu mogućnost da se sva tri toponima *Segesta* dovedu u vezu sa dolat. fitonimom *secale*, odnosno *sicale*. Za ilirsko poreklo ovog dolatinskog fitonima govorila bi grčka tuđica ζιζάνιον „ή ἐν τῷ σίτῳ αἴρα (Suda), ljuj, gojat, melampyrum arvense“, koji je već A. Fick vezao sa nem. *Quecke*, dok noviji misle na semitsko poreklo, a P. Chantraine ne daje nikakvo rešenje. Fickova kombinacija sa *Quecke* prihvatljiva je samo pod uslovom da ζιζάνιον izvodimo od starijega *ζιζιανιον, a to znači da ga vezemo za doklasično *secale*, *sicale*. Vokalske alternacije u prvom slogu ukazuju na apofoniju *eiji*, odnosno na monoftongizaciju normalne baze *gveigv-*, čiju nulsku bazu imamo dobro dokumentovanu u germanskom (isp. *erquicken*, *Quecksilber* itd.).

To bi značilo da dogrčko ζιζάνιον i dolatinsko *sejcale* stoje u etimološkoj vezi sa našim *žito* (od starijeg *gveita*) i *gojat*. Pritom treba naročito istaći da ovaj naš poslednji koradikal ima isto značenje kao i ζιζάνιον i nem. *Quecke*. Jedino je derivat od prostog oblika leksemskog minimuma, dok u *Quecke*, *sejcale* i ζιζάνιον moramo računati sa nepotpuno ređuplikovanim *gveigv-*, a taj nam je dobro poznat od lat. oblika *vixi*, *victus*, makar da Ernout—Meillet ove guturale smatraju sekundarnim. Znači da je *sejcale*, *Quecke*, ζιζάνιον, naprosto herba victualis, kao i naši koradikali *žito* i *gojat*. Funkcija sufiksalnog elementa u fitonimu *sejcale* kao da uglavnom odgovara indoevropskom sufiksu *-lo-*, koji služi za obrazovanje nomina agentis i instrumenti. Ali ne sme se pustiti iz vida da se istim elementom kazuje i pripadnost i to ne samo u indoevropskom (*humus-humilis* i slov. *podu-podilu*) nego i u etrurskom (*truial* „Troianus“) i u turskom, odakle je ušao i u naš jezik (*Bio gradlija*, *Samokovlija*).

U našem slučaju, gde se radi o povezivanju doklasičnih tuđica ζιζάνιον: *sejcale*, potrebno je naročito istaći smenu sufiksálnih elemenata *l* i *n*, kao u ὄρνις nasuprot slov. *orilu* (v. Fr. Specht, o. c. 47). Razlika u pogledu guturala koju vidimo kod

toponima Segesta nasuprot *sejcale* ne smeta ni najmanje budući da je to sasvim obična pojava u miksoglotskoj fonetici, pogotovo kad u ovom slučaju imamo Vergilijeva Dardanca *Acestes*. Varijanta Cαγέστη dala je povoda K. Ziegleru da ovaj toponim veže sa imenom Zάκυνθος , čiji je osnivač isto neki Dardanac. Ne upuštajući se u ocenu ove kombinacije moram pomenuti da kod fitonima ζάκυνθις imamo varijante ζακελίτις , ζεκελίτις .

Međutim, za naše vezivanje dolatinskog termina *sejcale* sa dogrčkom tuđicom ζιζάνιον , kod koje smo prepostavili isto tako zvučni gutural kao kod *Segesta*, daleko je važnija Hesihijeva glosa ζάκτι , koja označava neku vrstu ječma, dakle i sa formalne i stvarne strane bliskog srodnika terminu *sejcale*. Oblik ζάκτι svojim završetkom pravda u izvesnoj meri našu pretpostavku da je ζιζάνιον postalo od starijega ζιγίανιον , pa je tako stara kombinacija A. Ficka sa nem. *Quecke* više nego verovatna. U pogledu semantičkih nijansa dovoljno je pomenuti da u leksičkoj grupi πυρός , *pir*, nalazimo manje više iste varijante od pira do ljulja.

Mislim da je time dovoljno obezbeđena iznesena etimološka kombinacija. Ako je ona tačna, ili bar verovatna, nameće nam se nedvosmislen zaključak da se za ove tuđice radi o takvom indoevropskom izvoru u kome se, s jedne strane, javljaju sibilanti kao refleksi palatalnih guturala, a, s druge strane, asibilacija labiovelarnih guturala ispred prepalatalnih vokala. Znamo, da se npr. u albanskom, za razliku od satemskih dijalekata, labiovelarni, ali ne i velarni guturali, asibiluju ispred takvih vokala. Ova pojava zahvatila je i grčke neajolske dijalekte (isp. arkadsko ζέρεθρον nasuprot βέραθρον , argolidsko σις itd.). Prema tome imamo posla sa takvim izvorom koji je sačuvao razliku između sva tri reda guturala. Takve Indoevropljane zovem Pelastima. Oni su, prema antičkoj tradiciji koju nam beleži Plinije (nat. hist. III 50), pod imenom Teutani osnovali i Pizu (isp. Éd. Norden, Alt-Germanien 287 i epigrafski dokumentovana imena sa Centralnog Balkana Ἰστυδανός Ἰστουδάνισκος koja su ostala nepoznata H. Kraheu i Ed. Nordenu).

Sledi da ni Plinijevi *Taurini* u oblasti današnjeg Turina ne mogu biti ni keltskog ni ligurskog porekla, ako Ligure, odnosno *Ambrones*, kako su se sami zvali, smatramo indoevropskim stanovnicima u prostoru između Pada i Atlantika. Osnova *tauro-* „bik“, koju stručnjaci traže u imenima *Taurini*, *Taurisci*, dalo je u keltskom *tarvos*, a homofoni oronim koji je dokumentovan u balkansko-anadolskom prostoru, istovetan je sa lat. pridjevom *durus* (od starijega *dreu-ros*), kako to pokazuje dubleta toponima Ἐπί-δ/ταυρος . Klasične oblike, grč. ταῦρος i lat. *taurus*, zbog koradikalnog nem. *Stier* (od starijeg *steuro*), moramo smatrati pozajmicom iz nekog ilirskog govora. Stoga je *Tarvisium* keltsko a Ταυρήσιον ilirsko ime. Stoga i *Taurini* u oblasti gornjega Pada mogu da se smatraju Ligurima samo onda ako Li-

gure pridružimo grupi indoevropskih Pelasta. Na to bi nas upućivala iznesena tumačenja fitonima *asia*, *arinca*, *seljicale*. Fitonim *saliunca*, čiji završetak potseća na *arinca* i Βόδευκος, mogao bi se, poređen sa našim terminom *zdravac* „geranium macrorrhizum“ i lat. *salvia officinalis*, povezati sa grupom *salvus*, pa mu je najbliži jermenski koradikal *olj* (od starijeg *soljos*) („zdrav, čitav, potpun“. Nažalost, ne možemo se sasvim osloniti na Dioskurida kada nas obaveštava o provenijenciji svojih naziva lekovitog bilja.

Ostaju još dva interesantna termina, koja se često navode kao da su ligurskog porekla, pa prema tome od važnosti za ocenjivanje lingvističkog položaja samih Ligura. Jedno je *pala* „grob“ a drugo σιγύν(ν)ης „trgovac“. Ovaj drugi podatak dugujemo Ocu Istorije koji kaže da se tako zove trgovac u ligurskoj oblasti oko Masalijske. Kako se po svoj prilici radi o imenu podunavskih Sigina, ova tuđica, i prema tome neli-gurska reč, dokazuje samo toliko da su ovi Podunavci održavali jake i intimne trgovačke veze i sa galskim Ligurima. Da se ime naroda javlja i kao oznaka profesije vidi se najlepše iz bačvanske uzrečice „u našem je selu Čivutin grk“, gde *grk* označava trgovca.

Za kulturni termin *pala* „grob“ nije teško naći indoevropsku etimologiju (isp. staroir. *air*, od starijeg *palek* „stena“, odnosno slov. *pol*, *pola*, *polka*, *polica* „daska“, koji su koradikalni sa nem. *spalte*, lat. *spolia* zatim σφέλας „Holzscheit, Knüppel, ausgehöhlter Block, Bank, Schemel, Ruderbank“, σφαλάσσειν „τέμνειν, κεντεῖν“, staroind. *phálati* „cepa se, puca“). Izgleda da je kod ovog leksičkog minimuma inicijal bio bezvučna labijalna aspirata: (s)p(h)el-, a zna se da za postojanje ovakvih aspirata raspoložemo jednostranim dokazima. Stoga nije nikakvo čudo što Ernout—Meillet s. *spolium* završavaju, govoreći o ovoj grupi, rečima: groupe de mots populaires, dont l'original indo-européen n'est pas clairement restituable. Možda se radi o konsonantskoj alternaciji inicijalskog labijala p/bhel-

Međutim, iz Plinijeva hidronima *fluvius Palo*, koji potiče sa ligurskog zemljišta kod Nice i koji stručnjaci smatraju ligurskim (v. Ed. Norden, Alt-Germanien 118), zaključuje se da leksem *pala* znači „reka“, a samo na lepontskim natpisima verovatno „grob“. Na natpisu iz 117 g. pre n. e., poznatom pod imenom sententia Minuciorum inter Genuates et Viturios, čitamo in rivo *Vendupale*, u čemu Norden vidi potvrdu za tačnost te onomatološke kombinacije, i to naročito stoga što u hidronimima *Renus*, *Visuris*, *Tiberis*, *Ambis* (koradikalno sa našim *Ub* i verovatno sa *Ombla*, reka Dubrovačka, isp. *Fiume* — *Rijeka*) nalazi pouzdane onomasiološke paralele. Na ova Nordenova izlaganja može se primetiti da se ligurski hidronimski kompozit *Vendupale*, u vezi sa poznatom ligurskom poljoprivredom višeg tipa (v. G. Dottin, Les anciens peuples de l'Europe 186)

i zbog Plinijeva *fluvius Palo*, može objasniti kao *jaz* ili *vodojaža* „iter per quod aqua currit, aqua mole reducta“. Kako Vuk za termin vodojaža navodi sinonimne izraze *mali jaz* ili *jaružica*, nije teško i u ligurskom kompositu *Vendupale* dokučiti indoevr. *vend-* „voda“ (isp. *unda* i litavsko *vandu*), a *palo* i *pale* identifikovati sa *pala* „grob“ na taj način što je ova poslednja semantička nijansa proizašla iz arhetipa „jaružica“. Tako bi se još više utvrdio indoevropski sloj u ligurskom idiomu.

Za postojanje ligurskog koradikala *vend-* „voda“ govorila bi i dosad neobjašnjena latinska tuđica *insula*, za koju akademik P. Skok pomišlja na grč. νησίδα a Ernout—Meillet na dorsko νᾶσος, budući da se i u ovom slučaju, kao i u imenima *Italia* prema *vitulus*, *Ardiaei* prema *Vardaei* (ako ovamo spadaju i *Σαρδιαῖοι*, onda treba poći od indoevr. (s)vordos „crn“, kome pripada i trački *Sparadokos*, *Spartacus*), *irpus* prema nem. *Wolf*, radi o gubitku inicijalskog spiranta. To bi značilo da dolat. *insula* treba izvoditi od starijega *venda/pela* (u pogledu sufiksa isp. gore *secale*), za koje punu semantičku analogiju daje nem. *Au* „otoka, ostrvo“, izvedeno kao pridevska imenica od starijega *ahvia* „vodena zemlja“ (~ *aqua* itd.).

Imajući u vidu obaveštenja starijeg Katona o južnim granicama ligurskim u antičkoj Italiji, kao i pretresane fitonime *asia*, *arinca*, *secale*, ne treba se čuditi što se i važan geomorfološki termin *insula* sa razlogom dovodi u vezu sa Ligurima, koji su na Apeninskom Poluostrvu svakako stariji od grčkih kolonista. Asibilaciju dentala u tuđici *insula* ilustruje lat. varijanta fitonima *rosa*, nasuprot grč. tuđici ῥόδα. Drugo je pitanje da li je ovaj fitonim mediteranskog ili staroiranskog porekla. U poslednjem slučaju imali bismo posla sa indoevr. izvorom. Na takav izvor ukazuje i pouzdana činjenica što je kultura ruža u antičkoj Trakiji i Makedoniji bila od davnina na vrlo visokom stepenu. A ako bi se pored svega iznesenog pridružili Nordenovu shvatanju da je u ligurskom *pala* osnovno značenje „reka“, i u tom slučaju indoevropsko poreklo ovog termina ne dolazi u pitanje, kako se to lepo vidi iz leksičke grupe koju obrađuju Ernout—Meillet s. *palus*.

M. Niedermann (Essais d'étymologie et de critique verbale latine 17 s) mišljenja je da je i lat. *falx* pozajmica iz nekog ligurskog govora u antičkoj Italiji, budući da se ova tuđica ne može tretirati bez veze sa siciliskim terminom i toponimom ζάγκλη „δρέπανον“, jer su Siculi prema Dionisiju iz Halikarnasa srodnici antičkih Ligura. Dolat. *falx* bila bi, prema toj kombinaciji koju prihvata J. B. Hofmann u svom izdanju Waldeova Rečnika, „rückläufige Ableitung“ od *falcula*, koje treba da se poklapa sa „ligurskim“ *dalkla (od starijega *dal-tla*), dok je toponim Δανκλῆ rezultat disimilacije. Ja sam, međutim (ZA I 222) dao drugo tumačenje dolat. tuđice, pričem se nisam morao služiti Katonovim deminutivom *falcula*, pa ne vidim razloga da

napuštam to gledište. „Ligurski“ trgovci koji su sa svojim srpom prelazili preko Jadrana na Balkan pomešani su zbog sličnosti imena sa ilirskim Linkestima, pa su tako iz Epira stigli sve do u Anadol (v. G. Dottin, o. c. 187, 1). Ali najstariji rukopis α Diodora Sicilijanca, kome dugujemo ovaj podatak, ne kaže ni λιγύας ni λιγυστάς, nego nedvosmisleno λυγκιστάς, a to je svakako, zbog geografskog momenta, poznato ilirsko pleme u sastavu Molosa, stanovnika istočnog Epira.

Tobož genuino ligursko ime *Ambrones* biće po svoj prilici da je galskog porekla, pa je verovatno sa njim u vezi i gornjonemački fitonim *Emmer* „pir“ (od starijeg *ambro-*, isp. *Welschkorn, türkisches Korn*).

Tako smo uglavnom bar donekle raščistili teren u pogledu jezičkih ostataka koji dolaze u obzir pri rešavanju ligurskog problema. Ipak se svi stručnjaci slažu da u tom pogledu tako-reći presudnu ulogu igra hidronim Βόδεγκος. Iz Hesihijeve varijante Βέδεκκος ili Βέδεγκος jasno se vidi da u prvom slogu ovog hidronima imamo poznatu indoevropsku vokalsku alternaciju *e/o*. Stoga smo u našem naslovu i napisali *Be/o-denkos*, pri čemu smo ovo ime rastavili na njegove sastavne delove. Tu dekompoziciju treba sada objasniti i odbraniti. Naša paralela *bez-dan*, kao i grč. ἄ-βυσσος i nem. *Ab-grund* pružaju dovoljnu i semantičku i morfološku podršku za iznesenu dekompoziciju. Treba samo utvrditi postojanje obaju delova, tj. predloga ili prefiksa *be/o-* i apelativa *denko-* „dno, dubina“. Kako prvi deo pokazuje normalnu alternaciju, moramo pomenuti da je pojava apofonije u imenima reka dokumentovana i za staru Britaniju, ukoliko se radi o keltskim imenima, ali i za oblast koja je mnogo bliže Ligurima (isp. *Aesontius-Isontius*, prema kojem se u pogledu sufiksalnog elementa odnosi hidronim *Istros* kao lat. *ver* prema staroind. *vasantáh*).

Prvi deo složenice *Be/o-denkos* sa sasvim određenim značenjem „bez“ nalazim u litavskom *bè* koje se javlja ne samo u službi prepozicije sa genetivom nego i kao nominalni prefiks (isp. litav. *be-dūgnis* „beroku“), dakle tačno u istoj funkciji u kojoj ga nalazimo u hidronimu *Be/o-denkos*. Najobičnija vokalska alternacija *e/o* obezbeđuje i duboku starinu i idioglotsku prirodu ovog prefiksa. Drugi deo složenice sa određenim značenjem „dubina, dno“ javlja se isto tako u litavskom *tigas* (od starijeg *tingas*) „Tiefe zwischen zwei Untiefen, Depression“, koje je po svoj prilici koradikalno sa grč. τέναγος „eau basse, bas-fond humide et vaseux“, čiju etimologiju P. Chantraine smatra neizvesnom. Iako je fonetska slika grč. koradikala po svoj prilici pod uticajem sinonima πέλαγος, ipak se ova etimološka kombinacija ne može olako odbaciti. Ali ako ostanemo pritom da je zvučni dental u hidronimu *Be/o-denkos* prvobitan, a ne sekundaran i izmenjen pod uticajem susednih zvučnih konsonanata *b* i *n*, onda se „ligursko“ *denko-* „dubina, dno“ mora

odvojiti od pomenutih geomorfoloških termina i pridružiti onoj leksičkoj grupi koju obrađuje Walde—Pokorny, Vgl. Wb. d. idg. Spr. I 85, gde izdvajamo staronord. *dokk* „Vertiefung in der Landschaft“ = letsko *danga* „kotige Pfütze, morastiges Land, Meeresschlamm“, samo sa tom razlikom što polazimo od starijeg *dheng/dhong-* sa osnovnim značenjem „krivina, udubljenje“ (v. R. Trautmann, Balt.-slav. Wb. 44).

Semantičku paralelu pružaju nam u ovom slučaju alb. *thete* „dubok“ (od starijeg *kovilo-*), koje je potpuno identično sa grč. *κοῖλος*, pa prema tome koradikalno sa *κόοι* „τὰ χάσματα τῆς γῆς καὶ τὰ κοιλώματα“. Walde—Hofmann s. *cavus* podržava tradicionalno shvatanje da je kod ove leksičke grupe semantička jezgra „Einbiegung, Ausbiegung“. Ipak, u vezi sa ligurskim hidronimom, ne možemo a da ne spomenemo homofone sinonime van indoevropske zajednice. Mislim na mađ. *tenger* „more“ i tursko *den(g)iz* „id“.

Da je ova homofonija po svoj prilici čisto slučajna može se zaključiti po tome što se pored baltskoslovenskog *danga* „krivina, dubina“ javlja i daleko razgranatija sinonimna leksička grupa *lan/ga-* „krivina, dolina, luka“, o kojoj govori R. Trautmann (Balt.-slav. Wb. 159) i Walde—Hofmann s. *lanx*, koji nasuprot Ernout—Meilletu i P. Chantraineu povezuje ovu grupu sa keramičkim terminima *lanx*, *λέκος*, *λεκίς*, *λεκάνη* „pačve, zdela“, kao i galskoromansko **lanca* „Flußbett“. Istu promenu značenja vidimo u našem geomorfološkom terminu *kotlina* i franc. *bassin* (isp. lat. tuđice *bacar*, *bacrio*, *baccinum* u Meyer-Lübkeovom Rečniku), a mnogo lepše u koradikalnim derivatima bez nazalnog infiksa *lacus*, *lacuna*, *lacunar*, *λάκκος*, *lokva* itd.

Da je homofonija sa neindoevropskim *d/teng-* „dubina“ po svoj prilici slučajna, može se zaključiti i iz maked. glose *δάλαγχα* (mesto Hesihijeve grafije *δάλαγχα*) i grčke tuđice *δάλασσα* (od starijeg *thalank-ja*), koje su za P. Chantrainea „sans doute méditerranéen“, a za J. B. Hofmanna „wohl vorgriechisch“. Bez obzira na tračke *Δόλογοι*, koji kao primorci stanuju na Tračkom Hersonesu, kao i na ime tračkog jezera *Δέλκος*, koje se bez naročitog razloga ne može odvojiti od pomenute baltskoslovenske grupe *danga-* „krivina, udubljenje“, kao ni od hidronima *Be/o-denkos*, makedonski termin *δάλαγχα*, može se bez ikakvih teškoća tretirati kao složenica od nominalnog prefiksa *de(do)d* (isp. vedsko *t-sarati* „schleicht heran“) i razgranate indoevr. leksičke grupe koju čine *λάκκος*, *λεκάνη*, *lacus*, *lacuna* (odatile *lagum*), *lacunar*, *lanx*, slov. *lokva*, *luka*, *lug*. Da se prefiksi, odnosno predlozi *de/do* ne mogu odvojiti od prefiksa i predloga *ad/d* nedvosmisleno pokazuje grupa *ἀπό*, *ab*, *ἀψ* pred *pono*, *porceo*, *polubrum* i hetsko *pe-*. Nulsku bazu ovog prefiksa koji vidim u maked. složenici *δάλαγχα* nalazim ne samo u vedskom *t-sarati* nego i u složenicama *δάκρυ*, *lingua*, *ζεύγος*, *ζυγόν* (v. Ed. Schwyzer, Gr. Gr. 330, koji s pravom hipotezu

A. Meilleta smatra preuskom bazom), πτόλις, κτείνω, χράν, o čemu će biti govora na drugom mestu.

Teško je kazati da li se grupi δάλαγμα, *lacus* itd. mora pridružiti i dogrčki toponim Ἀλαλομεναι, čiji sufiksalni elemenat rečito ukazuje na indoevropske Pelaste (v. Beličev Zbornik II 209), čija se zaštitnica Atena i inače javlja kao Τριτογένεια (v. Ž. A. III 5). I A. Fick (Vorgriech. Ortsnamen 150 i 157) misli da je i ovaj toponim, kao i Ἰδομεναι, samo grčka adaptacija negrčkog imena. Promena *n/l*, kao i u tračkom imenu jezera Δέλκος (od starijega Δένκος, isp. *Be/o-denkos*) nije usamljena ni u idioglotskoj fonetici, a kamoli u miksooglotskoj, pogotovo kad već imamo likvidski inicijal kao u ovom slučaju (isp. ζα-κυνθίς pored ζα/ε-κελίς). Najzađ, toponim Ἀλαλομεναι javlja se i u Makedoniji, kao i složeni termin δά-λαγμα.

Kako smo napred videli, pored ostalih stručnjaka prihvatio je i akademik K. Oštir analizu A. Müllenhoffa ligurskog hidronima *Be/o-denkos*, pa je pomoću sredstava svoje alarodske fonetike i njoj svojstvenih pomeranja artikulacionih baza, kako ih susrećemo u ugrofinskim dijalektima, hidronim *Padus* shvatio kao osnovni oblik hidronima *Bodenkos*. U svojoj sam raspravi Grci i Pelasti (poseb. izd. SAN, knj. CLXVII, str. 43—46), iako sa rezervom, oba hidronima, *Padus* i *Bodincus*, na osnovu obaveštenja učenog paradržsografa Metrodora iz Skepse, koje nam je sačuvao Plinije, vezao sa poznatom grupom fitonima *fagus*, φηγός itd. i to na osnovu dogrčkih fitonima πάδος, πήδος, πήδηεσσα i toponima Παδόεσσα. Pogrešio sam što se nisam čvrsto držao Plinijeve interpretatio latina „fundo carens“, koja potpuno odgovara stvarnosti. To je glavni razlog što sam ponovo uzeo u razmatranje ovaj važan hidronim i dao ovo novo tumačenje.

Što se tiče hidronima *Padus*, koji se već kod Plinija veže za fitonim πάδος, nema razloga da napustim svoje ranije tumačenje, budući da se monoftong u πάδος i padus (od starijeg *bhaugo*) sasvim lepo objašnjava doklasičnom monoftongizacijom. Na taj način može se braniti veza sa dogrč. fitonimom πήδος i toponimom Παδόεσσα „Hrastik“. Pojava dentala u ovim tudicama, mesto zvučnog sibilanta, ima punu paralelu u dubletama toponima Δάνκλ̄-Zάγκλη i terminu ζάγκλον „srp“ koji i M. Niedermann smatra ligurskim.

Na osnovu napred izloženih etimoloških identifikacija, odnosno kombinacija, dolazimo do sasvim određenog utiska da se u ligurskim leksičkim mrvicama može doista pomišljati i na indoevropski materijal. Stoga bi sikulski toponim Δ/Zάγκλη „Δρέπανον“, potpuno suprotno kombinacijama M. Niedermanna, identifikovao sa litavskim *ginklas* „oružje“ i to tim pre što se u baltskoslovenskom koradikal *gentel-* > *žetelac* susrećemo sa istom semantičkom nijansom od poznate leksičke grupe *gvhen-* „tući, seći, rezati“ (v. R. Trautmann, Balt.-slav. Wb. 85).

U „ligurskom“ je zvučni labiovelarni inicijal ispred palatalnog vokala postao sibilant, ili interdentalni spirant, kao što to vidimo u dogrč. *σαρμοί* „*θερμοί*, *Καρούστεοι*“ ili u arkadskim glossama sačuvanim kod Hesihija *ζέλλειν* „*βάλλειν*“, *δέλλοι* „*βάλλοι*“. Ovi ostaci ligurskog rečnika kazivali bi ono isto što smo zapažili kod leksičkih ostataka iz govora indoevropskih Pelasta i kod današnjih šiptarskih govora: labiovelarni guturali asibiliraju ispred *e* i *i*. Drugim rečima, sikulsko, odnosno ligursko *δ/ζάγκλον*, postalo je od starijega *gvhen-tlo*. Istom korenu pripada i dolatinski poljoprivredni termin *acnua*, *agnua* „mera za površinu“, na što nas upućuju slovenski koradikalni kao starorusko *gon* „određeni komad zemlje“, česko *hon* „mera za dužinu, određeni komad zemlje“, kao i naše *gon* „quantum homo aut equus percurrit“. Sufiksalni elemenat u dolat. *ac/ghua* potseća na ilirske toponime *Mantua*, *Capua* (odatile *Campania*), *Butua* (Βουθή), *Pardua*, *Salthua* itd. (v. H. Krahe, Die alten balkanillyr. geogr. Namen 74).

Po svemu ovome izgleda da su stari Liguri doista mogli da utiču svojom poljoprivrednom terminologijom na potonje italske doseljenike Apeninskog Poluostrva. U tom je pogledu specifični ligurski srp svakako naročito važan.

Ne razumem, najzad, kako je R. Trautmann, polazeći sasvim pravilno od starijeg *dhonghā* „krivina“, u ovu leksičku grupu pored *dūga* svrstao i *dūga*, iako je daleko verovatnije da se kod ove poslednje reči radi o tuđici klasičnog porekla. Mislim na vinarski termin *δοχή*, odakle pozniji latinski oblici *doga* i *dova*. Vrlo je verovatno da našoj leksičkoj grupi *dheng/dhong* „savijati, sagibati, udubiti“ pripada i grčki pridev *ταχύς* (od starijega *dhngghus*) „gibak, brz“. Stoga mi se čini da semantičku nijansu u litavskom *dangūz* „nebo“ ilustruje nem. složenica *Himmelgewölbe*, dok se za značenje „pokrov“ možemo pozvati na nemačku grupu *Wenden Gewand* i *untarwanth* „Unterkleid“ (v. Klugeov Rečnik¹² 204). Samu pak semantičku varijantu „udubljenje“ nalazimo u germanskim koradikalima *Dung*, *Dünger*. Najzad, asibilaciju labiovelara u apelativu i toponimu *δ/ζάγκλο-* nalazimo i u lat. tuđici *seria* i u dogrč. *σίφος*, koje sam već ranije identifikovao sa ruskim deminutivom *čarka*, *čaročka* (od starijega *kvero*).

Identifikacija litavskog *ginkla* sa *δ/ζάγκλο-* održiva je ako i u ligurskom pretpostavimo promenu grupe *-tl-* u *-kl-*. Ali ako je *-kl-* u terminu *δ/ζάγκλο-* primarno, a ne sekundarno, i ovaj se termin mora pridružiti grupi *danga* „krivina“, kojoj pripada staronord. *doġkk* i let. *danga* „močvarno udubljenje“. Stoga se, pored korenske varijante *dhengh-*, mora računati i sa *dheng-*. Da je semantička jezgra „krivina, udubljenje“ potvrđuju ne samo ranije navedeni koradikalni nego, po svoj prilici, i ime Telhina, koji kao *ἰοὶ ἀλάσσης* imaju oca zvanog Πόντος i sestru zvanu

Ἄλϊα. Ime Τελχίν postaló je prema ovoj kombinaciji disimilacijom nazalnih elemenata: Τελχίν od starijega *dhengh-in*. U tom slučaju ligurski i litavski derivati imali bi svog srodnika u grčkom.

M. Budimir.

Beograd.

SUMMARIUM

M. Budimir: BE, O-DENKOS „FUNDO CARENS, A-BYCCOC“

Nominis ligustici *Bodenkos* (cf. *Bodencus* in manuscriptis Plinii, Βόδεγκος apud Polybium et Βαβήγκος apud Hesychium, emendatum in Βέδεγκος sive Βέδεγκος) „fundo carens“ pars prior ad praefixum *be/o-* (cf. lithuan. *bē* in composito *be-dūgnis* „fundo carens“) „sine“ et pars posterior, *denko-* „fundus“, ad lithuan. *tīgas* (ex antiquiore *tingas*) „depressio“, graec. τέναγος „vadum, lacuna, locus palustris“, sive ad familiam *dheng(h)/dhong(h)-* „flexus, curvatura, cavum“ (cf. alb. *thelë* „profundus“ ≤ *kovilo* > graec. κοίλος et germ. sept. *dQkk* „depressio“ = lett. *danga* „palus, lacuna lutosa, limus maris“) spectat.

Phytonyma *asia* (=slav. *osje* „aristae“), *arinca* (ex *as-enca*) et *are/ista* (ex *as-esta* = ἀροστή) eiusdem sunt stirpis indoeuropaeae atque graec. ἄκαινα, ἀκόνη, ἀκων, ἀκόντιον, ἀκανος et lat. *acus-eris*. Phytonymon *se/icale* cum graec. ζιζάνιον, germ. *Quecke*, serb. *žito* (*gveita-*), *gojat* „melampyrum arvense“ coniungitur. Fortasse etiam toponymum *Segestae* huc referendum est ut boruss. *Puringe* docet.

Appellativum αἰγώνης „mercator“, quod in locis quae Massilium circumiacent occurrit, cum ethnico illyrico *Сигώναι* (ex antiquiore *subunai*) exaequatur.

Ligusticum *pala* „fossa, sepulcrum“ (cf. slav. *pol, pola, polka* „tabula“, germ. *spalten* „findere“, lat. *spolia*) etiam in hydronymis *Palo* et *Vendupate* extat. Nam compositum *Vendupate* germanico *Wassergraben* respondet eiusque pars prior cum lat. *unda* et praelat. *insula* (ex antiquiore *vendata*, cf. germ. *Au* ∞ *aqua*) cohaeret.

Siculum, hoc est ligusticum δ/ζάγκλο- „δρέπανον“, ex antiquiore *gvhentlo* derivatum, cum lithuan. *ginclas* „arma“ exaequatur (cf. slav. *žetel-* ex *gentel-* „messor“). Eiusdem stirpis est praelat. *acnua*, eadem ratione ut *Capua*, *Mantua*, *Butua* formatum, ut slav. *gon* „quantum homo aut equus percurrit“ monet.

Eandem gutturalium labiovelarium assibilationem non solum *se/icale*, sed etiam *gig/zeria* (ex *jeqver, jeqvr*) et *seria* (ex *qveria* ut russ. *čarka čaročka* probat) exhibent.

Ad radicem *dheng(h)-* „curvatura, cavum“ nomen *Telchinum* atque ad synonymon *la(n)q/gh-* (*lacus* etc.) maced. δά-λαγκα (cf. δ-άκρο, *d-ingua*, ζεῦγος, πτόλις) et praegraec. δά-λασσα referuntur.